

PROBLEMELE STUDIILOR FORMELOR DE STAT ALE SOCIETĂȚII SCLAVAGISTE*)

Pentru istoricul marxist studierea istoriei lumii antice nu se poate reduce numai la stabilirea unor fapte și explicarea legăturii lor cauzale. Fenomenele trecutului îndepărtat oferă cercetătorului, care judecă în mod marxist, un material bogat pentru rezolvarea problemelor istorice generale, care au legătură cu actualitatea. Tocmai aceasta a fost atitudinea față de istoria antică a fondatorilor învățaturii marxist-leniniste despre societate.

Astfel, de exemplu, analizând în „Capitalul” organizarea socială și formele proprietății capitaliste, Marx recurge deseori la exemple și ilustrări concrete din domeniul istoriei antice, iar ca lucrare pregătitoare pentru „Capital”, el studiază cu atenție o serie de probleme principale din istoria lumii vechi. Rezultatul acestui fel de studiere a fost lucrarea lui Marx: „Formele care precedeauă producția capitalistă”, care are o importanță imensă pentru înțelegerea bazei economice a societății sclavagiste.

Intr'un mod tot atât de priceput și cu finalitate a folosit materialul din istoria antică Engels, în celebra sa lucrare „Originea familiei, proprietății private și a statului”. V. I. Lenin aprecia foarte mult această lucrare, și, în lucrarea sa istorică „Statul și revoluția”, care prezintă un aport foarte important la învățătura marxistă asupra statului, a dezvoltat în mod strălucit tezele clasice ale lui Engels.

Dovedind natura de clasă a statului și deci, și „ne-eterinitatea” lui și necesitatea „dispariției” lui (lente), Engels și Lenin rezolvau, de fapt, problema arzătoare și actuală a contemporaneității, opunând „teoriilor” asupra statului, intenționat încurcate și false, dominante în știința burgheză, înțelegerea marxistă a statului. Și totuși, soluționând

*) Editorial publicat, în „VESTNIK DREVNEI ISTORII” (Buletinul de Istorie veche) Nr. 2 Moscova, 1946.

problema generală a statului, ca organ de constrângere, ca instrument de exploatare a clasei asuprite, Engels, cum știm prea bine, a tratat problema în mod istoric și a folosit omnilateral materialul, oferit de istoria veche pentru rezolvarea problemei asupra descompunerii ginții și formarea statului la vechii Greci, Romani și Germani.

V. I. Lenin, în faimoasa sa lecțiune despre stat, ținută la Universitatea Sverdlov la 11 Iulie 1919, analizează esența de clasă nu numai în statul capitalist, ci și în cel feudal și sclavagist. El subliniază cu toată forța necesitatea tratării istorice a problemei. Spunând că problema statului e încurcată intenționat de reprezentanții științei burgheze, căci mai mult ca oricare altă problemă atinge interesele claselor dominante, Lenin arată: „pentru a ne apropia în mod mai științific de această problemă, trebuie aruncată cel puțin o rapidă privire istorică asupra faptului cum a apărut statul și cum s'a dezvoltat” (Opere, Vol. XXIV, p. 364), și mai departe: „lucrul cel mai important pentru a trata această problemă din punct de vedere științific, este de a nu uita legătura istorică de bază, a privi fiecare problemă din punct de vedere al faptului cum fenomenul dat a apărut în istorie, prin ce etape principale a trecut acest fenomen în dezvoltarea sa și a vedea ce a devenit acest fenomen acum, din punctul de vedere al acestei dezvoltări” (ibidem).

Tovarășul Stalin, stabilind în geniala sa operă „Despre materialismul dialectic și istoric” legile fundamentale de dezvoltare a societății omenesti, vorbește de corespondența dintre dezvoltarea forțelor de producție ale societății și raporturile de producție ale oamenilor.

Cunoaștem existența a cinci tipuri fundamentale de raporturi de producție de-a-lungul istoriei întregii omeniri. Caracterizându-le, tovarășul Stalin dă definiția strălucită și definitivă a esenței sistemului sclavagist, în care „baza raporturilor de producție o constituie proprietatea sclavagistului asupra mijloacelor de producție, precum și asupra muncitorului producției — asupra sclavului, pe care sclavagistul poate să-l vândă, să-l cumpere, să-l omoare ca pe o vită” („Problemele leninismului”, ed. 11-a, p. 555).

Aceste exemple caracterizează destul de limpede atitudinea față de istoria antică a fondatorilor științei marxist-leniniste despre societate. Ei precizează și pentru noi, istoricii sovietici, înțelegerea problemelor de istorie antică și actualitatea ei. Actualitatea studierii istoriei antichității rezidă pentru noi, înainte de toate, în faptul că, studiind categoria social-economică sclavagistă, descoperim legile și particularitățile concrete ale dezvoltării ei, și aceasta la rândul său, ne dă posibilitatea să înțelegem și mai complet și omnilateral legile generale ale istoriei omenirii din timpurile cele mai vechi până astăzi și să înțelegem evoluția istoriei universale, pentru a o schimba.

Tocmai de aceea știința istorică marxist-leninistă n'a privit niciodată istoria antică în planul admirării estetizante a trecutului îndepărtat, cum obișnuesc numeroși savanți burghezi, sau chiar curente întregi. Istoricii sovietici ai antichității, istoricii marxiști, au studiat și

studiază materialul de istorie antică, în primul rând, din punct de vedere al problemelor metodologice principiale, care apar în procesul analizei marxiste a istoriei societății sclavagiste. De aceea sarcina fiecărui istoric sovietic constă în lupta împotriva tendințelor de adâncire în empirism și contra atracției pe care o prezintă „factologia” fără munca corespunzătoare de generalizare teoretică operată asupra materialului concret istoric.

Istoricii sovietici ai societății antice nu fac deloc pe amatorii sau colecționarii de „antichități”. Noi suntem pentru studiul combativ, actual și autentic istoric al lumii vechi. Dar știința sovietică luptă, concomitent, în contra modernizării grosolane, în contra falsificării fără scrupule a istoriei antice, care se reduce la analogiile cele mai superficiale, vulgare și anti-științifice, cu care speculează știința burgheză actuală, executând comanda socială a patronilor lor, demonstrând cu servilism de lachei „eternitatea” regimului capitalist. Metoda relevării sensului actual al istoriei antice nu este nicidecum aceea de „modernizare” a ei, nici aceea de transpunere mecanică și antiistorică a raporturilor sociale actuale în trecutul depărtat, ci aceea de lămurire a legilor, atât generale, cât și particulare, ale evoluției sociale, legi care stau la baza social-economică a societății sclavagiste.

Actualitatea noastră, realitatea noastră sovietică multilaterală, ne pune înainte o serie de probleme istorice din cele mai actuale. Multe dintre ele au fost rezolvate pe deplin în mersul însuși al victorioasei construirii socialiste, rezolvarea altora își așteaptă încă rândul. Oare lichidarea claselor antagoniste din țara noastră, oare desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție, oare crearea statului sovietic, stat fără asupritori și asupriți, fără bogați și săraci — crearea acestei forme de autoritate a statului nemeipomenită în istorie nu este soluționarea problemelor de importanță universal-istorică? Aceste probleme capătă o importanță deosebit de mare acum, când vine la rând soluționarea unei probleme grandioase noi: construirea completă a societății comuniste la noi în țară. Aceste victorii istorice sunt repurtate de poporul sovietic sub conducerea înțeleaptă a partidului comunist, sub conducerea marelui geniu al omenirii I. V. Stalin.

Dar noi știm că problema existenței și luptei claselor își implântă profund rădăcinile în adâncă antichitate. Știm, de asemenea, că proprietatea privată asupra instrumentelor și mijloacelor de producție — această bază de exploatare a omului de către om — a apărut în zorile istoriei omenirii. Și, în sfârșit, existența statului, ca aparat de constrângere a unei clase exercitate asupra alteia, datează de numeroase milenii. Dar dacă toate acestea sunt astfel, e evident, că importanța universal istorică a problemelor pe care le rezolvă poporul nostru, poate să fie înțeleasă și apreciată pe deplin numai atunci, când vom putea să le înțelegem în perspectivă istorică și nu numai în „formă generală”, ci pe bază de cunoștințe precise, concret-științifice.

Una din aceste sarcini istorice, care e cu succes soluționată de poporul nostru sub conducerea partidului comunist, rezidă în dezvoltarea în continuare și întărirea puterii statului sovietic. De la revoluția din Octombrie, statul nostru socialist a trecut, în evoluția sa, prin două faze principale. Analiza completă a acestei evoluții a dat-o tovarășul Stalin, în darea lui de seamă la al XVIII-lea congres al partidului în anul 1939. Încheind această analiză, tovarășul Stalin a spus: „noi avem acum un stat socialist cu totul nou, nemaipomenit încă în istorie și care se deosebește mult, după forma și funcțiile sale, de statul socialist din faza întâia”. (*Problemele Leninismului*”, ed. XI-a, pag. 606).

Dar dezvoltarea statului nostru sovietic nu se oprește aci. Noi mergem înainte — spre comunism. Se va păstra oare la noi statul de asemeni și în perioada comunismului? Tovarășul Stalin răspunde la această întrebare: „da, se va păstra, dacă nu va fi lichidată încercuirea capitalistă, dacă nu va fi distrus pericolul atacurilor înarmate din afară, și, bineînțeles, că formele statului nostru vor fi din nou schimbate, conform cu schimbarea situației interne și externe” (*ibidem*). Dezvoltarea și întărirea puterii acestui stat nou comunist, nemaipomenit încă în istorie, constituie sarcina combativă a întregului nostru popor sovietic. În legătură cu aceasta, problema statului capătă un interes deosebit, căci e clar, că pentru a înțelege noua esență a statului nostru și prin ceea ce se deosebește el de toate formele de stat precedente, e nevoie să studiem problema în dezvoltarea ei istorică, adică așa cum cerea V. I. Lenin în prelegerea sa „Despre stat”.

Condiționată de această cerință a lui Lenin, studiarea problemei statului deschide istoricilor sovietici ai antichității un vast câmp de activitate. Studiul primei forme de stat formate istoricește, și anume a statului sclavagist, ridică o serie întreagă de probleme importante concret-istorice, care încă nici pe departe nu pot fi socotite ca interpretate și studiate pe baza metodei istorice marxist-leniniste.

Avem definiția generală și definitivă a statului sclavagist ca un aparat, care dă clasei dominante posibilitatea de exploatare a sclavilor. Această definiție o întâlnim la clasicii marxism-leninismului. Se găsesc în lucrările lor și unele indicații izolate concrete asupra diferitelor etape de dezvoltare a societății și statului sclavagist.

Sarcina istoricilor sovietici rezidă în faptul că, folosind aceste indicații de bază, să urmărească, pe un material care aprofundează problema, dezvoltarea formelor de stat în lumea antică.

Vorbind despre formele de stat din antichitate, trebuie să avem în vedere, înainte de toate, admirabila indicație a lui Lenin: „formele de stat erau extraordinar de variate... Încă atunci apare deosebirea între monarhie și republică, între aristocrație și democrație... Toate aceste deosebiri au apărut în epoca sclaviei. Cu toate aceste deosebiri, statul din vremurile epocii sclavagiste a fost un stat sclavagist, indiferent

dacă a fost monarhie sau republică aristocratică sau democratică", (Opere, vol. XXV, pp. 369-370), și mai departe: „În statul sclavagist avem monarhie, republică aristocratică sau chiar republică democratică. În realitate, formele de guvernământ erau foarte variate, dar era acelaș lucru: sclavii n'aveau nici un fel de drepturi și au rămas clasa asuprită, ei nu erau recunoscuți drept oameni" (ibidem).

Aceste cuvinte ale lui Lenin, care subliniază cu o forță enormă esența de clasă a statului sclavagist, trebuie să constituie pentru noi firul conducător în studiul formelor de stat în antichitate. Aci se ridică înaintea noastră o serie de probleme speciale, dar totuși extrem de interesante, care n'au fost încă pe deplin soluționate de știința istorică sovietică.

Să începem cu problema deosebirii dintre formele de stat din țările sclavagiste din Orientul vechiu și acelea din Grecia și Roma. Încă nu toate problemele, în legătură cu această deosebire, sunt explicate în știința noastră.

Nu este îndeajuns de studiată problema apariției în diferitele state ale Orientului vechiu a așa numitei „despotii orientale“, nu s'a trasat destul de limpede diferența între diferitele ei forme. Centralizarea puterii în mâinile despotului a fost determinată de particularitatea raporturilor sociale, de problemele de politică internă și externă. Faraonii Egiptului, regii hitiți, cărmuitorii orașelor feniciene, dețineau putere mare, însă raporturile lor față de supuși nu erau identice și aceste deosebiri trebuie să fie studiate nu numai pe planul caracterizării concrete a regimului politic din diferitele state orientale, ci în planul de istorie a instituirii și dezvoltării statului sclavagist.

Nu mai puțin interesantă e problema apariției statului sclavagist în Grecia și Roma. Engels, în remarcabila sa lucrare, rezolvând problema generală a originii familiei, proprietății private și a statului, examinează evoluția societății grecești și romane ca niște cazuri particulare, dar, totodată, ca anumite etape în procesul general al evoluției istorice. El analizează procesul descompunerii organizației gentilice greco-romane și formarea statului atât la Atena, cât și la Roma.

Astfel, tezele principale de bază asupra apariției statului antic sunt expuse cu plenitudine desăvârșită și au devenit de mult clasice. Totuși, niciunul dintre istoricii sovietici ai antichității nu a dat o atenție specială acestei probleme extrem de interesante și n'avem până astăzi nicio cercetare serioasă, consacrată instituirii statului sclavagist antic, în care, pe baza materialului imens, care e acumulat în prezent de știință, să fi fost confirmate și dezvoltate tezele clasice ale lui Engels. Nu există cercetări, consacrate problemei de democrație militară, despre rolul ei în viața diferitelor țări antice, în special, despre esența socială a diferitelor uniuni tribale, care apăreau pe neașteptate și se desfășeau cu rapiditate. Statul Arvernilor, cel dac al lui Burebista sau Decebal sunt denumite în istoriografia burgheză „imperii“, dar există o deosebire principială între marile state antice,

apărute pe terenul sclaviei dezvoltate, și aceste formațiuni politice, care au apărut în zorile evoluției statale a diferitelor popoare. Nu încapem îndoială, că indicațiile lui Marx și Engels asupra democrației militare vor ajuta la lămurirea acestor probleme.

În cetățile grecești observăm o bogăție neobișnuită a formelor de stat și o intensitate a vieții politice, dar nu toate problemele evoluției politice grecești au fost studiate în literatura noastră științifică. Nu îndeajuns de clarificată rămâne, de exemplu, problema despre rolul tiraniei. În ce măsură tirania a ajutat sau a împiedecat dezvoltarea societății sclavagiste, importanța ei în perioadele mai vechi și cele târzii ale istoriei antice. Fără îndoială, istoriografia burgheză exagerează importanța tiraniei, nu vede deosebirea principială dintre tiranii din sec. al VI-lea (Thrasibul din Milet, Policrat din Samos, Pisistrate din Atena) și tiranii din sec. al IV-lea (Dionisie din Sicilia, Clearch din Heraclea Pontică și alții). Totuși într'un caz poate fi vorba despre instituirea statului sclavagist, iar în alt caz despre criza lui și începutul descompunerii.

Engels a acordat o atenție deosebită originii și dezvoltării statului atenian. Dezvoltarea luptei de clasă în Atena a dus la faptul că plinătatea puterii trece tot mai mult la organele colegiale ale puterii, ceea ce și determină triumful democrației antice sclavagiste în forma ei clasică.

Dar problema democrației ateniene e intenționat încurcată și falsificată de știința burgheză. O parte dintre savanții burghezi, începând cu Grote, a idealizat stăruitor democrația ateniană, ignorând total esența ei socială și limitarea ei socială. Altă parte dintre savanți, mai ales reprezentanții științei germane, inclusiv istoricii fascizanți de tipul lui Berve și a altora, ataca hotărît democrația atheniană, nega importanța ei progresistă și-i opunea regimul militarizat al Spartei aristocratice.

Din păcate, și această problemă, care e, după părerea noastră, problema centrală a istoriei sociale și politice a Greciei antice, n'a fost oglindită suficient în literatura noastră științifică. În afară de considerațiuni generale, expuse în manualele noastre și care încap în câteva zeci de rânduri, noi n'auzim glasul științei sovietice și asupra acestei probleme. Noi n'am opus încă, într'o formă destul de precisă, înțelegerea noastră, marxistă, a democrației sclavagiste, tabloului total fals, creat de știința burgheză. E necesar să se consacre problemei asupra democrației ateniene o cercetare serioasă, care ar descoperi, înainte de toate, cu toată precizia, baza ei de clasă și ar sublinia toată limitarea de clasă a acestei democrații pentru cei „liberi”, în limitele căreia sclavul nu era socotit om, ci numai obiect, „instrument vorbitor”. Totodată, această cercetare ar trebui să arate importanța progresistă a democrației ateniene, care a apărut, după cuvintele lui Engels, „ca rezultatul unei serii de revoluții politice” și care a fost, pentru acea epocă îndepărtată, forma cea mai avansată a puterii de stat.

Un interes deosebit prezintă, după părerea noastră, problema în-

temeierii statului sclavagist roman. Chiar la începutul lucrării sale, Engels vorbește despre importanța sistemului introdus de Morgan în preistoria omenirii, și subliniază, că el trebuie să rămână în vigoare, „până când un material mai bogat ne va sili să introducem schimbări” (Marx și Engels, Opere, vol. II, p. 162—163). Amintim aceste cuvinte ale lui Engels tocmai pentru că de 60 și ceva de ani, care au trecut dela apariția „Originei familiei, proprietății private și a statului”, materialul privitor la istoria veche a Romei a crescut considerabil. E suficient să spunem, că noile descoperiri arheologice dau în prezent posibilitatea să reconstituim mult mai complet etapele timpurii de evoluție ale statului roman, decât se putea face aceasta cu câteva decenii în urmă. Am căpătat în ultimii ani date suplimentare despre așa numita perioadă etruscă din istoria Romei, despre a cărei importanță pentru dezvoltarea societății romane nu se îndoiește astăzi niciun cercetător serios. Și într’adevăr, e remarcabil faptul, că acest nou material îmbogățit, privitor la istoria veche a Romei, nu silește nicidecum să se introducă unele schimbări în opiniunile lui Engels asupra întemeierii statului roman, ci le confirmă total. Înaintea istoricilor sovietici ai antichității se află sarcina interesantă și plină de răspundere : a înțelege acest material nou în lumina tezelor fundamentale ale lui Engels. Avem convingerea, că pe baza intensei munci critice asupra izvoarelor, performanță în știință în ultimele decenii, pe baza noilor date arheologice; ideile geniale exprimate de Engels pot fi considerabil dezvoltate și concretizate.

Și, în sfârșit, ar fi foarte interesant de a urmări dezvoltarea formelor puterii de stat în societatea romană sclavagistă, începând cu formele republicane timpurii și până la instaurarea monarhiei bizantine. Fără îndoială, o asemenea cercetare poate să devină fructuoasă numai în cazul când formele statale în evoluția lor nu vor fi privite drept categorii abstract-juridice, rupte de conținutul lor de clasă, așa cum au fost privite în știința burgheză de reprezentanții școlii formale juridice : Mommsen, Savigny, Puchta și alții, ci ca forme precise și complet reale de raporturi politice, a căror dezvoltare oglindește dinamismul evoluției istorice a societății sclavagiste romane.

Instituțiile de stat romane n’au fost ceva stagnat pentru totdeauna, n’au fost expresia unui oarecare „spirit roman” abstract, cum afirmă știința burgheză. Ele s’au modificat sub influența luptei de clasă și a sarcinilor politice noi, impuse de mersul însuși al istoriei, păturilor dominante din societatea romană sclavagistă. Numai o astfel de înțelegere a problemei dă posibilitatea să se descopere rolul istoric al statului în diferitele perioade ale republicei romane și să orienteze studiul evoluției istoriei pe calea care duce la rezolvarea unor vase probleme teoretice. Socotim, că știința sovietică are posibilitatea depină să dea definiția completă a esenței social-economice a principiului și prețuirea rolului său istoric.

Cunoaștem opinia lui Engels, care definește natura de clasă a imperiului roman drept o dictatură militară a clasei dominante de sclav-

vagiști (Marx și Engels, Opere, vol. XVI, p. 11). Ea trebuie să conste pentru noi punctul de plecare în studierea acestei importante perioade a istoriei romane. Dar, fixând locul istoric și importanța principatului ca dictatură militară a sclavagiștilor, noi trebuie să descoperim sensul complet și al altor cuvinte ale lui Engels: „republica romană a fost reală, dar tot atât de real a fost imperiul roman care i-a luat locul” (Marx și Engels, Opere, vol. XIV, p. 636). Fără îndoială, din contextul frazei reiese că Engels vorbea aici despre realitatea imperiului roman în sensul necesității lui istorice.

Concomitent, istoricii sovietici, cercetând problemele statului antic, trebuie să caute a arăta particularitățile locale de dezvoltare, care se păstrau în ciuda tendințelor nivelatoare ale centrelor stăpânitoare. Formele originale ale statelor din Asia Mică, Transcaucazia, Asia Centrală și de pe Litoralul Nordic al Mării Negre, trebuie să fie studiate cu atenție deosebită, întrucât își găseau în ele expresia luptei populației locale împotriva politicii de cucerire a marilor state din antichitate și, mai ales, a Romei, care tindea constant la distrugerea oricărei independențe și originalități a statelor și popoarelor supuse.

Acesta este, după părerea noastră, ciclul problemelor de bază, în care se desface problema statului sclavagist. Aceste probleme au, fără îndoială, o importanță teoretică actuală. Soluționarea lor ne va ajuta să înțelegem mai profund și mai deplin legile de bază ale evoluției istorice din lumea antică. De aceea, ele și trebuie să fie rezolvate de știința istorică sovietică.